

Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo

Hrvatska mora priznati srpske žrtve

Koliko su nas reakcije nakon odluka Haškog tribunala vratile u devedesete? Da li zaista možemo da pričamo o najgorim mogućim odnosima nakon rata?

Ne bih rekla da je problem u odnosima Srbije i Hrvatske. Neke stvari su posle rata postignute i nije ih lako vratiti nazad. Postoje veoma razvijena komunikacija i saradnja među umetnicima, civilnim društvom, a postoji i politička komunikacija na različitim nivoima. Međutim, vlast u regionu se tako često menja i stoga je teško zadržavati uvek isti nivo odnosa. Ne mislim da smo se vratili u devedesete. Tad nije bilo nikakvih suđenja za ratne zločine. A danas su i te kako uobičajena. Ona su važna čak i kad su jako loša jer se i u najlošijim suđenjima utvrde činjenice koje mogu da budu dragocene, pod uslovom da postoje političari i civilno društvo koji su spremni i žele da ih upotrebe za određene važne stvari kao što su razvijanje regionalne saradnje, podsticanje na krivično procesuiranje ili da ih upotrebe sa ciljem stvaranja jedne nove kulture solidarnosti, saosećanja sa onima koji su stradali i doživeli nepravdu.

Mislim da su ova presuda i reakcije, pre svega mislim na reakcije nezavisnih pravnika i stručne javnosti, pomogle i Srbiji i Hrvatskoj, iako se u ovom trenutku to ne vidi: pre svega mogu da nas podstaknu na razmišljanje o tome šta se u ovom trenutku događa. Mi u Srbiji na vlasti imamo one koji su odgovorni za ratove, ali isto tako smo videli da je njihova reakcija vrlo kontrolisana. Mislim pre svega na premijera, Ivicu Dačića i prvog zamenika, Aleksandra Vučića. Iskazi su im bili vrlo pragmatični i racionalni i svedoče o njihovoj svesti o tome ko su i kolika je njihova odgovornost za ratove. Reakcija je mnogo bolja nego što bi to bio slučaj sa prethodnom vlašću. Mislim da garnitura Borisa Tadića ne bi reagovala ovako. Ne bih se složila sa tim da su odnosi na najgorem nivou do sada. Događaji utiču na to da su ti odnosi u jednom trenutku gori, a u drugom bolji. Sve su to posledice postkonfliktnog vremena.

Kao neko ko godina prati suđenja za ratne zločine kako sagledavate presudu za generale i kako vidite reakcije javnosti u Hrvatskoj i Srbiji?

Gledano iz ugla nevladine organizacije iz koje sam ja, u Hrvatskoj je potpuno izostalo kritičko preispitivanje argumenata ili dokaza na kojima se zasniva presuda Žalbenog veća. U Srbiji je to polje tek otvoreno. U međunarodnom kontekstu presuda je otvorila prostor za razgovor iz jednog šireg međunarodno-pravnog ugla. Postoji izvestan strah da ova presuda može imati uticaj na razvoj međunarodnog prava i prvi put razne teorije zavera ne deluju toliko besmisleno. Ljudi u koje imam poverenja su komentarisali presudu na tom dokaznom "standardu od 200 m" i kažu da bi ta presuda mogla da ima velike posledice na međunarodnoj sceni, pre svega u odnosima između država koji se zasnivaju na sili i gde se vode ratovi. Naravno, pominju se i američki interes i prvi put se čini da se o tome sme progovoriti, da se to ne sme tek tako odbaciti. Ako posmatramo šta se sve događa u svetu, tamo gde se vode ratovi, onda vidimo kakve sve opasnosti postoje ako bi bio usvojen taj "standard od 200 m". Biću sigurnija da o tome govorim nakon presude generalu Perišiću. On je optužen za nešto što takođe mnoge države u svetu može da plaši. Tu je i presuda Međunarodnog suda pravde u Hagu u predmetu protiv Srbije. U tom slučaju sudsko veće je izabralo jedan veoma visok standard dokazivanja toga da li je Srbija imala efektivnu kontrolu nad svojim jedinicama koje su bile pripojene i ratovala u sastavu vojske Republike Srpske. Mislilo se na "Škorpione" i još neke druge jedinice. Tada je stav suda bio da nema dokaza za to da je Srbija imala efektivnu dnevnu kontrolu nad tim jedinicama i otuda zaključak da Srbija nije bila umešana, iz čega sledi da Srbija nije odgovorna za zločine koji su počinjeni u ratu u Bosni i Hercegovini. U slučaju Perišića postoje velike sličnosti. Hag treba da odluči o tome da li je Perišić odgovoran za nedela druge vojske. Ukoliko on bude osuđen, bio bi to predsednik koji ne bi išao naruku mnogim državama koje se nalaze u raznim ratovima. Ukoliko presuda generalu Perišiću padne, otvorio bi se prostor za razgovor o tome da li se međunarodno pravo razvija i u zavisnosti od politika najvećih sila, tj. od država

koje imaju tu silu da koriste oružje i da pri tom budu sasvim zaštićene. Onda ćemo moći slobodnije i nezavisno od teorija zavera i sumnji da govorimo da li su politički interesi kod ovih presuda odigrale izvesnu ulogu.

To što kažete baca novo svetlo na presudu generalima. U Srbiji nije bilo reči o tom aspektu saradnje sa Hagom. Koliko je on značajan i da li je Srbija sa svoje strane pomogla radu Tužilaštva na zadovoljavajući način?

Ne treba posvećivati veliku pažnju lobiranju. Hrvatska jeste uložila dosta napora u pripremu odbrane. Mislim pre svega na podnesak kog je sastavila grupa od dvanaest stručnjaka među kojima je bio i jedan veštak koji se pojavljuje kao svedok. Iz podneska se da zaključiti da su prigovori prijatelja suda upravo bili zasnovani na imenovanom "standardu od 200 m", a ti argumenti nalaze se u presudi Žalbenog veća. U Srbiji je pak odgovor na tužbu vođen na pogrešan način. Kad je u julu ove godine predsedavajući Žalbenog veća Teodor Meron pitao učesnike u postupku da li smatraju da Žalbeno veće treba da razmatra i alternativne vidove odgovornosti, pretpostavljajući da će teza o "udruženom zločinačkom poduhvatu" pasti u vodu, bilo je potpuno jasno na šta on aludira: na komandnu odgovornost s obzirom na to da Prvostepeno veće nije razmatralo alternativne vidove odgovornosti. To je bila šansa za Srbiju da pripremi ozbiljniji podnesak, no ova država nikad nije angažovala ozbiljne stručnjake na pripremi ovako važne dokumentacije. Pritom treba imati u vidu da je i te kako bilo dokaza o komandnoj odgovornosti. I upravo javna najava da će tužba zasnovana na tezi „udruženog zločinačkog poduhvata“ biti oborena bila bi svim dobrim pravnicima ozbiljan znak šta treba činiti. Međutim, izostala je adekvatna reakcija sa srpske strane i, kao u prethodnim slučajevima, Srbija je uvek iznova Tužilaštvu za ratne zločine nudila svedoke koji su u najvećoj većini bili kompromitovani pripadnici Službe državne bezbednosti, raznih lokalnih policija na Kosovu, zatim pripadnici raznih jedinica koje su ratovale po Hrvatskoj ili Bosni i Hercegovini. Izostali su napor da se događaji i odgovornost prikažu u jasnijem kontekstu. I, naravno, neki dokumenti su vidljivo bili prerađeni, što se jedino može tumačiti kao pokušaj da se zaštititi država iz devedesetih godina. Uvek promašena strategija. Umesto priznanja onoga što je počinjeno, što bi uslovilo drugačiji nastup u ime nove države, čak se potpuno čisti slučajevi i žrtve dovode u pitanje. Uzmimo slučaj Haradinaja. Kao nigde do sada defiluju kompromitovani svedoci koje je Tužilaštvu obezbedila država Srbija. Tužilaštvo do tih svedoka dolazi preko raznih nekadašnjih kosovskih službi bezbednosti i Kancelarije za saradnju sa Haškim tribunalom gde, takođe, rade sve saradnici BIA-e, ma kako se to predstavljalo u javnosti. Tužilaštvo i Kancelarija su predložile zaštićenog svedoka „81“ kao pripadnika OVK, koji pri tom ne govori albanski i koji bezočno laže. On isprva tvrdi da je bio prisutan u logoru Jablanica kad je komadant logora Ibrahimaj odgrizao uvo zatočeniku Srbinu, pa sledećeg dana kaže da je taj zatočenik bio Rom, a trećeg dana pak govori o dvama zatočenicima – Srbinu i Romu. Na pitanje u vezi sa menjanjem iskaza, on kaže da ne može baš tačno da se seti. To je svedok koga država Srbija predloži. A pri prvom suđenju Haradinaju na pitanje o tome kako je srpska policija postizala da Albanci daju samooptužujuće izjave da su učestvovali u zločinima i da optužuju druge pripadnike OVK, visoki funkcioner DB-a (Zoran Stijović. Prim. aut.) kaže da su to postizali ucenom ili upotrebom fizičkog nasilja. U nastavku procesa već je bilo prekasno da izmeni tu formulaciju i nađe drugu argumentaciju. To je kratak opis svedoka koji su bili dostupni u Hagu. Sa druge strane ni samo Tužilaštvo nije bilo mnogo efikasno u tome da pokaže dokaze koji će utvrditi šta se zapravo dogodilo. Osim toga, u Srbiji Haradinaj je prikazan kao najveći zločinac, kao da je ubio hiljade i hiljade Srba, a pri tom niko ne pominje šta se dogodilo 1998. godine.

Reč je dakle o osveti, ali žrtve su žrtve i zahtevaju pravdu.

Postoje podaci da je na Kosovu 1998. stradalo, ubijeno ili nestalo preko 2.000 ljudi. Od toga 1.780 su Albanci, 280 su Srbi, a ostalo Romi, Bošnjaci, Aškalije, Egipćani... Osvrćući se na broj stradalih civila na celoj teritoriji Kosova, živote je izgubilo 717 Albanaca, a 129 srpskih civila. Haradinaj se tereti za zločine počinjene na prostoru Metohije (zona Dukadžin), gde je septembra 1998. godine ubijen 41 Srbin, civil. Ipak, i jedna jedina žrtva koja je stradala samo zato što je srpskog ili nealbanskog porekla jeste zločin i svaki počinilac mora da odgovara. Istovremeno se mora postaviti pitanje konteksta u kom se neki zločin dogodio. Ti ljudi su platili cenu srpske politike na Kosovu. Srpska

policija i vojska je ubila 717 albanskih civila bez ikakvog razloga. Sve su nazivali teroristima. Onda je usledila osveta, odmazda koja se naročito intezivirala posle juna 1999. godine.

Sa druge strane, srpska politika u Hrvatskoj je doživela pravdu. Suđeno je Milanu Martiću, Milanu Babiću, sudi se Jovici Stanišiću, Frenkiju Simatoviću... Suđeno je za sve što se dogodilo u Krajini. Sad se sudi i Goranu Hadžiću i ne možemo govoriti da pravde za hrvatske žrtve pred Sudom nije bilo. Jeste, i to je dobro.

Ono što nije dobro je to što su potpuno ignorisani Brionski transkripti, ne samo pred Tribunalom, nego i u hrvatskoj javnosti i u zvaničnoj politici. Tačno je da je Hag doneo ovu presudu i niko nema pravo da prigovara Hrvatskoj za nju. Ukoliko su određeni američki interesi odigrali izvesnu ulogu, to opet nema veze sa Hrvatskom. Ono što se mora prigovoriti je to da se bez obzira na tu presudu potpuno ignorišu drugi, jači dokazi koji govore u prilog tome da je postojao udruženi zločinački poduhvat, to jest državni plan za isterivanje Srba. Priznavanje ove činjenice je pitanje pristojnosti, i govori o spremnosti političara da se angažuje u suočavanju sa prošlošću. Ne može se prećutkivati nešto što je na zdravorazumskom nivou toliko jasno. Ne verujem da neko u Hrvatskoj ko pročita Brionske transkripte ne zaključuje da je postojao politički zadatak da se Srbi proteraju. I zato mi je nelagodno što se ta činjenica skriva i što se na netačan način govori o "Oluji" kao „čistoj“ operaciji. Niko ne postavlja pitanje legitimnosti "Oluje", u smislu vojne operacije kao vraćanja teritorije u nadležnost Republike Hrvatske: Ali plan koji je postojao u vezi s tom vojnom operacijom, a to je proterivanje Srba, se i te kako opovrgava. Dovoljno je samo čuti izjave Tuđmana sa tog sastanka kad pominje prljavi veš Srba. Sasvim je jasno da se radi o rasizmu, o neprijateljskom odnosu prema „drugom“ i, iskreno, ni politički ni građanski nije pristojno to prećutkivati. Znamo šta je sve Milošević počinio, za šta mu je sve suđeno ali nikad se nije mogao pronaći bilo kakav dokument u kom je on rekao za druge da mu se gade. A na tom sastanku na Brionima ispoljila se upravo odvratnost prema tim „drugim“ ljudima koji žive u istoj zemlji. To je ono što mene iz ugla ljudskih prava strašno pogađa. Hrvatska javnost i njeni političari moraju se suočiti sa ovom činjenicom i učiniti pomak od nje: priznati i odreći je se, čime bi se srpskim žrtvama pokazalo da su jednako priznate kao i hrvatske. Hag je priznao hrvatske žrtve istovremeno potpuno ignorišući srpske žrtve, i stoga je sad je na hrvatskoj vlasti da ih prizna. To je njihova politička i istorijska odgovornost i ne bi bilo dobro da ostane samo na tome da je nakon ove presude najzačajnije reči izrekao upravo Ante Gotovina. Jednostavnim rečima iskazao je toliko važnih stvari koje ostavljaju prostora za razmišljanje.

Srpsko Tužilaštvo za ratne zločine najavilo je procese protiv hrvatskih generala. U kojoj meri bi oni predstavljali korak unazad?

Tužilaštvo Republike Srbije reaguje politički što nije dobro. Ono poslednje dve-tri godine u javnost izlazi sa raznim politički motivisanim postupcima, i uvek se povuče. Nemoguće je uputiti optužnice iz Srbije onima koji su nedostupni. Sva sreća pa takvih najava više nema. Tužilaštvo treba da se drži principa da svako treba da sudi svojim državljanima. Sa druge strane protokol o saradnji dva tužilaštva treba da se odnosi na razmenu dokaza i pomoć pri procesuiranju ratnih zločina. Međutim, niti verujem da će u Hrvatskoj otpočeti veliki broj suđenja, niti verujem da će ovdašnje Tužilaštvo skupiti novu energiju da otpočne niz suđenja za ratne zločine. Presuda hrvatskim generalima uticaće na suđenja za ratne zločine zato što dovodi u pitanje sudski utvrđene činjenice. Ako Brionski transkripti nisu dokaz za postojanje državnog plana za progon Srba onda je teško reći koje su to sudske činjenice koje trpe svaku promenu i koje pak moraju da budu obavezujuće i na domaćem nivou, a ne samo međunarodnom. Ranije je stručna pravna javnost odmah reagovala kad se donese domaća presuda koja nije u skladu sa presudom donetom u Hagu. Sada smo dobili presude koje nikako neće biti prihvaćene, kao ni njihovi činjenični, niti pravni zaključci. Ne znam kako će taj novonastali problem biti rešen. Potpuno je jasno da se krivična suđenja moraju nastaviti, ali se o njima mora što pre razgovarati kao o nekom novom dodatnom mehanizmu koji će da amortizuje nezadovoljstva žrtava. Njihovo nezadovoljstvo je sveprisutno. Nezadovoljni su presudama – kad se izreknu visoke kazne nekome ko je Bošnjak, prvo se raduju svi u Srbiji, a vest o kaznama srpskim generalima su dobrodošle na Kosovu. Male kazne uzrokuju nezadovoljstvo i država i žrtvi što predstavlja jednu od retkih karakteristika koje povezuju sve žrtve. Svaka žrtva je nezadovoljna nekom od presuda i stoga treba reagovati. Civilna inicijativa za osnivanje REKOM-a bi pružila odgovarajuću platformu za pravo sagledavanje činjenica s obzirom na sve strane i sve grupe žrtava. REKOM

je dodatni mehanizam koji može da pomogne da nezadovoljstvo bude sanirano javnim priznanjem svih žrtava. Žrtve su izgubile nadu da će pred sudom biti priznate, sud je usmeren isključivo na počinioca.

Regionu su potrebne nove kulture saosećanja i solidarnosti, sa ovakvim presudama štaviše su neophodne. Hrvatska ipak prednjači sa spremnošću za osnivanje inicijative REKOM. Predsednik Josipović i premijer Milanović rekli su da je Hrvatska odgovorna za žrtve, i shodno tome se čini da su najavili određene korake. Bojim se samo političke situacije koja je već nastala samim tim što je Hrvatska jednom nogom u EU, a mi svi ostajemo na Balkanu. Pitanje je da li će iskazano osećanje odgovornosti prema žrtvama biti dugotrajnije, ili će ostati na površini. Hrvatska javnost već je okrenuta budućnosti i Evropskoj Uniji – nema Jugoslavije, nema neposredne spona sa drugim državama, nema prošlosti. Pitanje je da li će biti jake volje najvažnijih političkih institucija, predsednika i premijera da ulazak Hrvatske u EU ne isključi odgovornost prema žrtvama. Ne treba zaboraviti ni presudu Jadranku Prliću koja verovatno neće ići navolju hrvatskoj politici. U tom slučaju nema političkih interesa, presudni će biti samo pravni argumenti. Pomirenje u regionu, kao i zagovaranje regionalne saradnje mora da se ostvaruje preko žrtava, pre svega kroz odgovornost prema njima. Presude ostavimo pravnoj javnosti.

Koliko je ovo onda nova šansa za REKOM? Da li ove presude znače da će države svoju odgovornost prebaciti na civilno društvo i hoće li se time abolirati počinioci?

Ova presuda izazvala je brojne međunarodne pravnike da razmišljaju o tome šta je učinjeno. Presedan je to što se se razmatra jedan dokaz nezavisno od drugih dokaza, što do sada nije bio slučaj. Nalazimo se tek na početku rasprave o novinama u međunarodnom pravu koje potiču od Tribunala, i o tome koji pravni zaključci mogu ozbiljno da ugroze razvoj međunarodnog prava. Generali nisu abolirani. Niko ne može ni na zdravorazumskom nivou da pomisli da neko ko je bio zapovednik policije u toj operaciji nije odgovoran za ono što su učinili njegovi potčinjeni. Sveukupna slika se sastoji iz mnoštva detalja. Svi znamo da se "Oluja" nastavlja nakon pada Knina. Kolonu izbeglica prati uvek vojska. Šta se zbiva kad Hrvatska vojska dođe do Banjaluke? Ko zaustavlja tu vojsku? Sva navedena pitanja nameću potrebu za pravnim razmatranjem. Postavlja se pitanje kad će biti otvorene arhive nekih država, pre svega Amerike da bi se slika tog vremena upotpunila. Postavljaju nam se logična pitanja na koja još nemamo odgovora. Na primer, znam samo jedan odgovor, koji sam pročitala u medijima i to je da su SAD tada zaustavile prodor Hrvatske vojske prema Banjaluci, ali nemam nikakav dokaz za to osim što se vojska u jednom trenutku povukla. Jednog dana ćemo imati i objašnjenje kako se to dogodilo. REKOM ima šansu za unapređenje odnosa u regionu zato što ima potencijal da stvara platformu za glas žrtava a to zapravo senzibilizuje one koju su sebe videli kao pripadnike neprijateljskih strana. Suđenja uvek traumatizuju žrtve jer služe isključivo za utvrđivanje odgovornosti optuženih.

Intervju vodio Dejan Kožul